

ARGUMENTEERIMISVÕTTED RIIGIEKSAMIKIRJANDITES

Kersti Lepajõe

Ülevaade. Artiklis käsitletakse riigieksamikirjandite retoorikat. Teoreetiliseks aluseks on arusaam tekstist kui keelekasutuse valikutest, millel on oma eesmärk ja funktsioon. Keelelised valikud sõltuvad suhtlussituatsioonist ja kultuuris kinnistunud keelekasutustavadest. Riigieksamikirjand on kindla retoorilise struktuuriga tekst, millel on oma kindlaks kujunenud väidete esitamise ja tõestamise viisid. Artiklis jagatakse riigikirjandites kasutatud retoorilised võtted kaheks suuremaks rühmaks: fakti- ja tundepõhisteks argumentideks. Kirjutajad kasutavad mõlemat tüüpi argumente, kuid tundepõhiste hulk ületab tunduvalt faktipõhiste oma. Kirjandites on valdav enesekeskne vaatepunkt. Autoriteedina esitatakse iseend ja oma subjektiivset arvamust, mis vormistatakse üldkehtiva tõena.*

Võtmesõnad: süsteemfunktsionaalse grammatika teooria, retoorika, fakti- ja tundepõhised argumendid, eesti keel

1. Sissejuhatus

Artiklis analüüsitakse riigieksamikirjandeid nende retooriliste omaduste alusel. Uurimismeetodiks on kvalitatiivne tekstianalüüs. Kirjandite retooriliste omaduste käsitlemisel lähtutakse siinses artiklis funktsionaalse tekstianalüüsi ideest: keel ja keelekasutus konstrueerivad tegelikkust ja see moodustub keelekasutustavadest. Ka nendest tavadest, mis koolis kasutatava tekstiliigi – kirjandi kirjutamisega seostuvad. Riigikirjandite analüüsi teoreetiliseks aluseks on Michael Alexander Kirkwood Halliday **süsteemfunktsionaalse grammatika teooria**, eelkõige keele metafunktsioonide käsitus. Hallidayst (1985) lähtuvas tekstianalüüsis vaadeldakse keelekasutust paljufunktsioonilisena. Tekstil on kolm metafunktsiooni: tähistusfunktsioon, suhtlusfunktsioon ja tekstuaalne funktsioon. Teksti autor kasutab keelt alati valikuliselt. Kasutades teatud sõnavara, grammatikat paljude keelesüsteemi pakutavate variantide hulgast, loob kirjutaja teatud tunnuste ja

* Artikkel on kirjutatud Eesti Teadusfondi grandide nr 6236 toel.

tähendusega teksti (tähistusfunktsioon). Tekstis kasutatavad valikud on tingitud teksti eesmärgist ja funktsioonist. Samaaegselt maailma tähistamisega kinnistab tekst suhteid ja loob identiteete (suhtlusfunktsioon). Tekstianalüüsi meetoditega on võimalik vaadelda, kuidas tekstid toimivad suhtluses – tekstiga tehakse midagi, tekstil on alati mingi eesmärk. Teksti suhtlusfunktsioon avaldub teksti modaalsuse kaudu ehk nende tekstis väljendatud hoiakute kaudu, mida tekstis on esitatud teksti teema, selle vastuvõtja või kirjutaja enda kohta. Kolmas, tekstuaalne metafunktsioon keskendub sellele, kuidas ja milliste keelevahenditega saadakse tulemuseks teatud tunnustega sidus terviktekst, mis seatud eesmäärke kõige paremini täidab. Siinses artiklis jäetakse riigikirjandite tekstuaalne funktsioon vaatlusest kõrvale ja keskendutakse tähistus- ja suhtlusfunktsioonile. Lähtutakse sellest, et keelekasutus alati valikute tulemus, aga need valikud pole juhuslikud, vaid on seotud ühiskonnas parasjagu valitsevate sotsiokultuuriliste tavade ja suhetega.

Teiseks tekstianalüüsi teoreetiliseks aluseks funktsionaalse grammatika kõrval on **retoorikaõpetus**. Enamasti mõistetakse retoorika all oskust mõjusalt kõnelda ja selle kaudu oma eesmäärke saavutada. Tänapäeval räägitakse lisaks sellele üha enam ka kirjalike tekstide retoorikast. Kui uurimisobjektiks on kirjalike tekstide retoorilised võtted, analüüsivad uurijad neid keelelisi valikuid, mille abil lugejat mõjutatakse, kuidas kujundatakse lugeja suhtumisi ja hoiakuid, kuidas pakutakse teksti retoorika najal suuniseid teksti tähenduse tõlgendamiseks (vt nt Perelman, Olbrechts-Tyteca 2000, Potter 1996).

Artiklis analüüsitakse riigieksamikirjandite argumentatsiooni ja vaadeldakse, milliste argumentide najal konstrueerivad gümnaasiumilõpetajad tegelikkust ja põhjendavad oma väiteid, muudavad need usutavaks ja lugejale vastuvõetavaks.

Artikkel on osa uurimusest, kus analüüsitakse kirjandite tekstuaalseid, interpersonaalseid ja diskursiivseid omadusi. Materjaliks on valik aastatel 1999 ja 2007 kirjutatud riigieksamikirjandeid, kokku 400 tööd. 1999. aastast pärit materjali hulk on väiksem – 60 tööd (nende abil katsetati esialgu analüüsimeetodi sobivust), suurem osa materjalist (340 kirjandit) on pärit 2007. aastast. Riigieksamikirjandite valim on juhuslik, aga materjali hulk on piisav selleks, et esindatud oleksid erinevatel teemadel ja eri tasemel kirjutatud tööd, kuigi artiklis pole vaadeldud kirjandeid teemade ega eksamitulemuste alusel.

Riigieksamikirjandeid analüüsitakse artiklis seetõttu, et kirjand on põhiline tekstiliik, mille kirjutamist Eesti koolis järjekindlalt õpetatakse ja harjutatakse. Viivi Maanso nimetab oma ülevaateartiklis, et kirjandi kirjutamise traditsioon Eesti koolis ulatub möödunud sajandi 30-ndate aastatesse. Siis hakati kirjandit kasutama koolide sisseastumiskatsetel. (Maanso 2006) Praeguse riigieksamikirjandi kui gümnaasiumi lõpueksami traditsioon ulatub 1997. aastasse, mil kirjandist sai kohustuslik riigieksam. Pea 15 aastat kestnud eksamivorm on kirjandi kui tekstiliigi traditsioone sedavõrd kinnistanud, et neist kõrvalekalduva teksti koostamine on raske, kui mitte võimatu. Väljakujunenud tavadest hälbiv kirjanditekst võib tekitada hindajates nõutust ja põhjustada negatiivset tagasisidet. Kirjandikirjutajalt oodatakse ükskõik missuguse teema puhul etteantud mahu ja üsna kindla retoorilise struktuuriga teemaarendust, kuhu kuuluvad probleemi sõnastamine sissejuhatuses, väidete esitamine ning nende põhjendamine kirjandusest või elust võetud näidete ja sobiva ulatusega kokkuvõtte (vt nt Ehala 2000: 50–68; Hennoste 1995: 29–36). Kirjanditeksti argumenteerimisvõtteid õpitakse kasutama õppekirjanduse

vastavate teemakäsitluste najal. Gümnaasiumi tekstiõpetuse õpikutes on rohkesti materjali argumentatsioonivõtete õpetamiseks (vt nt Ehala 2000, Hage 2000, Aava 2003a, 2003b, Kaldjärv 2007).

2. Argumentatsiooni eesmärgid

Retoorilises analüüsis uuritakse tekste suhtlusprotsessis. Teksti retooriline põhi-eesmärk on saavutada teksti mõjus. Retoorilises analüüsis vaatlevad uurijad tähenduse loomise keelelisi protsesse sellest vaatenurgast, kuidas mõned tõlgendusversioonid on võimalik muuta veenvaks ja usutavaks. Huvi pakub see, kuidas kuulajaid, lugejaid või vestluspartnereid veenva retoorikaga mõjutada. Argumentatsiooni juures uuritakse retoorilisi vahendeid või tähendusi, aga samal ajal jälgitakse, mida antud argumentide või seletustega tehakse selles situatsioonis, kus neid kasutatakse. (Potter 1996: 103)

Argumentatsioon ei leia aset vaakumis, vaid see on alati osa laiemast kontekstist, mida võib nimetada argumentatsiooni kontekstiks. Nii retoorika kui ka argumentatsiooni põhiülesandeks on veenda kedagi esitatud seisukoha tõesuses ja mingite teiste seisukohtade paikapidamatuses. Argumenteerimist on võimalik analüüsida mitmest aspektist. Üks on varasest tekstilingvistikast ja teksti makrostruktuurist lähtuv formaalne analüüs, mis jälgib argumentatsiooni sisemist loogikat ja ülesehitust (Dijk 1972, 1980, Hoey 1983, 2001, Siitonen, Halonen 1997, Kakkuri-Knuutila 1998). Sellest aspektist on Eesti õpilaste argumenteerimisoskust mõnevõrra uuritud (Lepajõe 2002, Kaldjärv 2008, 2010). Siinse artikli teoreetiliseks aluseks on funktsionaalne tekstianalüüs, mis keskendub teksti eesmärkidele suhtlusprotsessis ja tekstidega konstrueeritavatele tähendustele, ning sellest lähtudes on järgnevas analüüsis keskendutud eeskätt argumentatsiooni sisulistele omadustele: mõjutamisvõtetele, diskursiivsete seoste loomisele ja argumenditüüpidele. Retoorilises lähenemises argumentatsioonile nähakse argumenteerimist mitte kui ettemääratud mustritel ja reeglitel põhinevat ratsionaalset analüüsi, vaid eelkõige kui retoorilist tegevust, mille eesmärgiks on oma seisukohtade usutavaks muutmine. Selles lähenemises põhineb argumentatsioon väärtus- ja uskumussüsteemidel ja on seotud kirjutaja ja lugeja interpretatsiooniprotsessidega (Isaksson-Wikberg 1999: 68).

Argumenteerimine on ühelt poolt verbaalne tegevus. Kõneleja või kirjutaja kasutab argumenteerimisel sõnu ja lauseid, et midagi väita või mõnd esitatud väidet vaidlustada või eitada, esitada küsimusi ja väidetule reageerida. Argumenteerimise eesmärgiks on õigustada või ümber lükata mingit arvamust, mis koosneb teatud väidete hulgast ja on suunatud auditooriumi heakskiidu saavutamisele. Teiselt poolt on argumenteerimine sotsiaalne tegevus, mis ilmneb vaidluses kahe või enama osapoole vahel. Ka vaidlus iseendaga, võimalike poolt- ja vastuväidete otsimine on sotsiaalne ja seotud inimese mõtlemisprotsesside eripäraga.

Argumenteeriva teksti ülesehitusele on omased kindlad tunnused. Selline tekst sisaldab arvamusi ja hoiakuid ning seondub tihti tekstiväliste ilmingutega, näiteks päevakajaliste probleemidega, mis arvatakse olevat lugejale tuttavad, või etteantud teemaga, nagu kirjandi puhul. Argumenteeriv tekst on dialoogiline – selles esitatakse vastandusi ja püütakse tuua esile vastandatavate asjaolude positiivseid ja negatiivseid külgi. Keelekasutuse kaudu avaldub kirjutaja suhtumine; eesmärgipäraste

keeleliste valikutega üritab kirjutaja konstrueerida oma teksti nii, et lugeja võtaks omaks autori seisukohad.

3. Argumentide jaotusest

Jonathan Potter (1996: 106–107) kasutab retoorikast rääkides sõja metafoori. Tema järgi kasutavad inimesed suheldes mitmesuguseid retoorilisi vahendeid – küsimusi, vastuseid, väiteid, jutustusi – nagu laskemoona, kaitstes oma seisukohti ja rünnates vastase omi. Sellega seoses räägib ta retoorilise argumentatsiooni kahest ulatusest – kaitsvast ja ründavast retoorikast. Riigikirjandid on sellest vaatepunktist üsna ühepoolse argumentatsiooniga, ründava retoorika võtteid ehk kujuteldava vastuargumentatsiooni ümberlökkamist neis ei leidu. Piirduakse oma seisukohtade põhjendamise ehk kaitsmisega ja see on ka loomulik, sest puudub suhtlusosaline, kes ründab ja kelle vastu end kaitsma peaks.

Teun A. van Dijk (2005: 132–135) nimetab, et sotsiaalsed uskumused võivad olla kas faktilised või hinnangulised. Ka keelekasutuses saab eristada kaht põhilist mõjutamistüüpi: faktipõhine ja tundepõhine argumentatsioon. Faktipõhised laused on informatiivsed väitlauseid, mille tõeväärtust saab tõestada: väide on kas õige või vale. Faktipõhiste argumentidega esitatakse kuulajale või lugejale teavet, mis on tõestatav. Tundepõhised laused väljendavad kirjutaja suhtumist, arvamusi ja soove. Need ei ole tõesed ega väärad. Tundepõhised argumendid sisaldavad kirjutaja isiklikku arvamust. Argumendid toetuvad sel juhul inimeste kogemustele, uskumustele ja tavaarusaamadele. Esitatav väide seostatakse millegi muuga, millesse lugeja eeldustekohaselt suhtub tundepõhiselt: kas negatiivselt või positiivselt. Dijk juhhib tähelepanu sellele, et alati ei ole arvamust ja fakti kerge eristada. Fakte kiputakse eitama, kui nad toetavad autori seisukohast erinevat positsiooni. Teksti kirjutaja saab fakte, mida ta esitab, valida nii, et nad teenivad soovitud eesmärki. Argumentidena saab esitada selliseid asjaolusid, mis autori hoiakuid toetavad, ning nimetamata saab jätta vähem soodsad. (Kasik 2007: 94–98, Leiwo jt 1995: 93, Pääkkönen, Varis 2000: 108–112)

Kirjandeid analüüsid on otsitud tekstidest põhiväiteid ja neid toetavaid argumente. Keskendutakse sellele, millist tüüpi argumente riigikirjandites kasutatakse. Õpilaste argumenditüübid on jaotatud kahte põhirühma: **faktipõhisteks** ja **tundepõhisteks argumentideks**. Sellist jaotust võib pidada tinglikuks, sest näiteks faktipõhine informatiivlause võib mingis suhtlussituatsioonis sisaldada ka kirjutaja suhtumist. Jaotuses on peetud faktipõhisteks argumentideks selliseid argumente, mille õigsust saab tõestada – need on kas tõesed või valed. Kui väitlause pole võimalik tunnistada tõeseks ega valeks, on siinses analüüsis argumendid rühmitatud tundepõhisteks. Lisaks fakti- ja tundepõhiste argumentidele on lühidalt välja toodud ka muud kirjandites sagedamini ettetulevad retoorilised võtted, mille eesmärk on lugejat aktiveerida või mõjutada, kuid mida ei saa seostada mingi konkreetse väite esitamise või põhjendamisega.

3.1. Faktipõhised argumendid

Diskursuseanalüüsis vaadeldakse veenvat retoorikat sageli kui faktide konstrueerimist. Fakti konstrueerimise strateegiatele keskendub näiteks Potteri teos “Representing reality” (1996). Faktiline kirjeldus on veenva retoorika omamoodi äärevorm, faktide abil püütakse lugeja panna uskuma, et kirjutaja on õigel teel, ta teab, kuidas asjad tegelikult on (Jokinen 2002: 129). Tüüpilised faktiargumendid on arvulised andmed, toetumine väidet toetavale statistikale. Riigikirjandit kirjutades pole abiturientidel kasutada muid allikaid kui õigekeelsussõnaraamat. Seega võiks eeldada, et faktilise materjali esitamine riigikirjandites on tagasihoidlik. Eesti keele riigieksamitöödest ilmneb siiski, et faktide esitamine tekstis on levinud argumenteerimisvõte. Õpilased on riigikirjandiks valmistudes viinud end kurssi avalikkuses aktuaalsete arutlusteemadega, jätnud meelde arvulisi andmeid, fakte ja tsitaate, et põimida neid võimalust mööda valitud kirjanditeemasse ja rajada neile oma väiteid ja põhjendusi. Oskuslikult teemaga seotud faktid on heaks veenmisvahendiks. Fakti argumendina esitades õnnestub kirjutajal näidata, et tema positsiooni mingis küsimuses saab ratsionaalselt seletada.¹

- (1) Tänapäeva eesti noored tarbivad liiga palju alkohoolseid jooke, rikkudes sellega oma tervist. Viimastel andmetel on alkoholi tarbimine 16 liitrit inimese kohta aastas. Selle näitaja poolest oleme Euroopa riikide seas esimeste hulgas. Alkoholitarbimist tuleb vähendada alkoholipoliitika karmistamisega. (758 039 Eesti mured on ka minu mured)

Kirjutaja alustab tekstilõiku väitega, et noored tarbivad liiga palju alkoholi. Oma väidet tõestab ta faktiga eestlaste keskmise alkoholitarbimise kohta aastas, aga sama fakt toetab ka direktiivset hoiakut: *alkoholitarbimist tuleb vähendada*. Järeldus on loogiline ja sellele toetudes pakub kirjutaja teadja positsioonilt ka lahenduse – *alkoholipoliitikat tuleb karmistada*. Faktide esitamise ja sõnavalikuga on konstrueeritud endale teadja roll. Üldiselt on retoorikas teadja rolli konstrueerimine levinud võte, millega kirjutaja püüab rõhutada oma sõnumi usaldusväärtust (autori usaldusväärsuse kohta vt pikemalt Kasik 2007: 101–104). Teadja rollile viitab teksti esitamine kindlas kõneviisis väitlausetena, sest just kindla kõneviisi ülesandeks on millegi tõdemine. Näites (1) antakse lugejale informatsiooni, kuid infoallikale on viidatud ebamääraselt (*viimastel andmetel*). Argumendina kasutatavat fakti tugevdab viitamine mingile infoallikale, nagu on tehtud järgmistes näidetes.

- (2) Euroopa Liidu eesmärgiks on dünaamilise ja konkurentsivõimelise majanduse väljatöötamine ning põhiväärtuseks heaolu ühiskond ja õigusriigi põhimõte. 2003. aasta andmete põhjal on elatustase Euroopa Liidus, kuhu kuulub 457 miljonit inimest, aina tõusnud. Kõige kõrgem oli see 2003. aasta andmete põhjal Luksemburgis ja madalaim Lätis. Euroopa Liitu kuulumine annab Eestile võimaluse oma elatustaset tõsta. (758 038 Eesti mured on ka minu mured)

Mõlemas näites on lõigu kokkuvõtva lausena esitatud faktidel põhinev järeldus. Näites (1) on see sõnastatud olukorra kirjeldusena, näites (2) tulevikuvisioonina.

¹ Näited riigieksamikirjanditest on esitatud muutmata kujul. Iga näite järel on sulgudes kirjandi kood ja töö pealkiri.

Autor ei esine tuleviku teadjana, vaid esitab oma järelduse esitatud faktidest tulevane võimalusena.

Üksikjuhtudel on fakti allikas esitatud veelgi detailsemalt, järgmises näites on autor osanud oma teksti põimida konkreetsest ajalehenumbrist meelde jäänud spetsialisti seisukoha.

- (3) Ohter laenuvõtmine, kõrge inflatsioonimäär ning ebanormaalselt kallis kinnisvara on majandusteadlane Jeffrey Sommersi sõnul märgid halvasti reguleeritud turumajandusest (9.03.2007 Eesti Päevaleht) (756 061 Eesti mured on ka minu mured)

Allikaviited pole kirjanditekstis kohustuslikud ja see on ka ainus näide valimist, kus kirjandis nii täpset viitamist on kasutatud.

Autoriteetidele viitamine on arvandmete kõrval tavalisemaid faktidel põhineva retoorika võtteid. Selleks aga, et argument oleks usutav, peab autoriteedil, kellele toetutakse, olema kaalukust, tuntuust, prestiiži (Perelman, Olbrechts-Tyteca 2000: 305). Kõige enam kasutavad õpilased autoriteedina teadlasi ja kirjanikke. Teadlase seisukohad arvatakse olevat tõesed ja teadlasele toetumine on seega tugev argument. Kirjanikele ja kirjandusteostele toetumine kuulub aga eesti keele ja kirjanduse riigieksami loomulikku konteksti.

- (4) Suurim viga, mida üks eestlane võib endast leida, on ükskõiksus isamaa ja tema kultuuripärandi vastu. Sigmund Freudi psühhoanalüüsi teooria väidab, et ükskõiksus on kohutavam vihastki, sest viha eeldab emotsioonide olemasolu, ükskõiksus on aga tühjus, mis lämmatab kõik. (587 030 "Meie suurim ja hiilgavaim meistritöö on õigesti elatud elu." (Michel de Montaigne))
- (5) Rousseau on öelnud: "Ükskõik kui vaimselt arenenud me ka poleks, oleme me oma tõeliste vajaduste mõistmisel äärmiselt viletsad." Kuulame teiste soovitusi, et teada saada, mis teeb meid õnnelikuks ja toob hingele kosutust. Käitume niimoodi, et kardame erineda üldsusest. (215 082 Kõigel on hind, aga vähesel väärtus)
- (6) Tundub, et tänapäeva ühiskonnas hakkavad traditsioonilised väärtused nagu perekond ja armastus kaduma. Tuntud kirjaniku K. Kenderi teoses "Yuppiejumal" puudub sõna "armastus", selle asemel on seal juttu intiimvahekorra, kus tunded ei mängi mingit rolli. (175 079 Kõigel on hind, aga vähesel väärtus)

Ka järgmises lõigus on toodud oma väite põhjenduseks näitena Freudi ja Einsteini teooriad. Ka ainuüksi teooriate nimetamist neid lähemalt avamata saab tõlgendada autoriteetsusvõttena (Mäntynen 2003: 106).

- (7) Suuri ja murrangulisi teooriaid ei võta inimkond omaks. Sigmund Freud oli oma teooria õigsuses veendunud, kuid kaaskodanikud ei uskunud teda. Paljud ei usu praegugi. Ka Albert Einstein ei kohanud palju positiivset vastukaja, kui ta esitles oma relatiivsusteooriat. Ta jätkas avalikkuse vastupanust hoolimata ja tänapäeval teab igaüks, kes Einstein oli ja mida ta tegi. (175 074 Mida suudab avalik arvamus?)

Emotsionaalse sõnavara kasutamine (*suuri ja murrangulisi teooriaid*) lisab argumendile jõudu. Näites (7) kasutab kirjutaja eitust *kaaskodanikud ei uskunud, paljud ei usu* ja vastandab nii teadusliku tõe ja tavainimeste käibetõed. Eitusega saavutab kirjutaja tekstilõigu dialoogilisuse, ta vastandab eri seisukohti ja tõendab veenvalt, et tal on õigus. Keeleliste valikutega kujundab ta endale teadja rolli: kirjutaja teab, kuidas asjad on, millised üldised seaduspärased ja tendentsid maailmas kehtivad, ja nii esitatakse neid ka lugejale. Autor ei ütle, et tegemist on tema isikliku arvamusega, vaid esitab neid seisukohti kui üldkehtivat tõe.

Paljudes kirjandites on olulisel kohal kirjutaja oma kogemus. Suhtudes isiklikku kogemusse kui fakti, saab seda argumenteerimisel edukalt kasutada. Isiklikul kogemusel põhinev argumentatsioon on mõjus, sest seda on raske ümber lükata, kuna teine pool ei saa kogemusse sekkuda (Jokinen 2002: 134–135). Nii viidataksegi kirjandites oma kogemusele, isiklikult läbielatud ja kujundatakse endale autoriteedi roll.

- (8) Eesti toodab kõrgharidusega inimesi, kellele kõigile siin tööd ei jätku. On toimumas nn ajude äravool. **Tean endagi tutvusringkonnast paljusid, kes on kodumaalt lahkunud.** (197 093 Eesti mured on ka minu mured)
- (9) Mõned päevad tagasi vaatasin Ilmar Raagi filmi “Klass”, mis põhineb koolivägivallal. Filmi üks peategelasi on klassi poolt tõrjutud Joosep. Film annab üsna täpselt edasi vägivalda tekkemehhanisme. **Võin seda julgelt väita, sest olen ka ise vägivalda lähedalt kogenud.** (738 020 Haridus – kas vahend või eesmärk?)

Kui kirjutajal kirjandi teemaga seostatavaid konkreetseid üksikfakte või allikaviiteid meeles ei ole, kasutatakse riigikirjandites sagedase argumendina tuginemist üldteada tõsiasjadele, mida vastavalt konstrueerituna saab kasutada kui väidet toetavaid fakte. Konkreetse allika puudumist kompenseeritakse viitega fakti tuntusele: *kõik me teame, on üldtuntud tõsiasi, on tavaline, nagu maailmas on tavaks, alati on arvatud, paljud arvavad, inimkond on ikka arvanud* jne.

- (10) **Kõik me teame**, et maavarad on ammendumas ja nende eest käib tõeline monopolivõitlus, mis toob endaga sageli kaasa konflikte. See teadmine ei aita õigupoolest mitte kedagi, sest meil on vaja lahendusi. (197 094 Kõigel on hind, aga vähesel väärtus)

Tuntud infona esitatud olukorrakirjeldusega polemiseerides ja selle olulisust eitades (*see teadmine ei aita kedagi*) ning modaalsuse lisamisega (*õigupoolest*) distantseerib kirjutaja end esitatud seisukohast ja tugevdab vastandust kasutades niiviisi oma väidet (*meil on vaja lahendusi*). Ühtlasi konstrueerib ta selliste keeleliste valikutega endale teadja positsiooni: kõlama jääb, et kirjutaja teab, mida tuleks teha. Argumentatsiooni muudab veenvamaks *meie*-positsioonilt kirjutamine, millega püüab kirjutaja luua lugejaga ühist identiteeti.

Üldtuntud tõsiasjade kasutamine oma väidet toetavate faktidena (10)–(12) on kirjandites tavaline.

- (11) **Paljud arvavad**, et inimese saatus on juba sündides paika pandud. (720 059 “Lõbusalt saeb inimkond oksa, millel ta istub” (Mati Unt))

- (12) Inimkond on eksisteerinud **tarkade inimeste väidete järgi** mitu miljonit aastat, mida on enam, kui oskame ette kujutada. (368 038 “Lõbusalt saab inimkond oksa, millel ta istub” (Mati Unt))

3.2. Tundepõhised argumendid

Ratsionaalsed argumendid üksi inimestele tavaliselt ei mõju, sageli saavutatakse palju suurem mõjususe tundepõhiste argumentide abil. Viimaseid kasutatakse veenvas retoorikas sageli. Veenvas retoorikas on auditooriumi eeldatavad väärtused ja arvamused omamoodi eelkokkulepped. Nende olemus meenutab süsteemfunktsionaalsest keeleteadusest pärit ennustatavuse ja loomulikustumise mõistet: kui teatakse teksti põhiväidet ja kirjutise konteksti, võib ennustada, milliseid argumente tekstis kasutatakse (Pääkkönen, Varis 2000: 110). Tundepõhised argumendid toimivad väärtuste, hoiakute ja tunnete pinnal. Teksti emotsionaalse mõjususe määr sõltub sellest, milliseid tundeid kuulajas-lugejas tekitatakse. Tundepõhised argumendid põhinevad kuulaja-lugeja tunnetel, aga esindavad ka sarnaseid vaju-dusi, uskumusi, lootusi või kasu. Argumenteerimine põhineb sel juhul üldistel arvamustel, kirjutaja usaldusväärsusel ja asjatundlikkusel. Olulist rolli mängivad autori maine ja ühiskondlik staatus. Fakti- ja tundepõhiste argumenteerimist võib olla raske eristada, sest need on sageli põimunud: ka faktiargument võib lisaks informeerivale funktsioonile väljendada ühtlasi ka kirjutaja suhtumisi. Tunde-argumente tugevdatakse sageli intensiivsussõnadega nagu *väga, alati, iga kord, mitte ükski, täiesti*.

Tundepõhiste argumentide kaalukust riigikirjandites nõrgestab see, et lugeja ei tõlgenda kirjandi autori sotsiaalset positsiooni asjatundjana ega ühiskondliku autoriteedina, mis vähendab tema väidete usaldusväärsusel. Sellegipoolest toetuvad kirjandi kirjutajad oma väiteid esitades ja põhjendades sageli üksnes isiklikule arvamusele, kasutades julgelt n-ö subjektiivsuse objektiveerimist.

Üks keelelise suhtlemise ja argumentatsiooni eeldusi on saatja usaldusväärsus põhimõte. Kirjutaja esitab kindlas kõneviisis väite ja loodab, et lugeja usaldab tema arvamust ja interpreteerib seda kui üldkehtivat tõde.

- (13) Andmise rõõm ongi kõige suurem. Õigesti elatud elu on oskus rahul olla ja leppida nende asjadega, mida ei ole võimalik muuta. (955120 “Meie suurim ja hiilgavaim meistritöö on õigesti elatud elu.” (Michel de Montaigne))
- (14) Kõige rohkem kasutatakse ära kodutuid ja alkoholismi küüsi langenuid. (298 048 Haridus – kas vahend või eesmärk?)
- (15) Inimene on sedavõrd “tark”, et ta ei piirdu enesehävitamisega, vaid kaasab ka loomad ja taimed. (368 038 “Lõbusalt saab inimkond oksa, millel ta istub” (Mati Unt))

Enamasti kirjandikirjutajad siiski oma arvamusi nii enesekindlalt ei objektiveeri, vaid viitavad subjektiivsusele, kasutades vastavaid keelelisi konstruktsioone *minu arvates, mina arvan, minu meelest, mulle tundub*. Pikk pronoomenivorm (*mina, minu pro ma, mu*) tõstab isikliku arvamuse rõhutatult esile (16), (17).

- (16) Õnn on **minu arvates** kõigi peaeesmärk – kõik pingutused ja sehken-
dused taanduvad järele mõeldes selle poole püüdlamisele. (600 029
“Meie suurim ja hiilgavaim meistritöö on õigesti elatud elu.” (Michel de
Montaigne))
- (17) **Minule tundub**, et kõikidest religioosetest õpetustest paremini on
inimese tegelikku olemust osanud seletada inglise härrasmees Darwin
(210 034 Paremasse homsesse viivad meid ...)

Palju kasutatakse ka üldistusel põhinevaid argumente. Need on äratuntavad selle järgi, et oma arvamus vormistatakse mingi rühma arvamuseks või mingi üksikjuhtum üldistatakse reegliks. Kui õpilased teevad üldistusi, siis sageli on tegemist hoopiski lihtsustamisega. Need on väited, kus üksiknäited või juhtumid esitatakse kui korduvad ja reeglipärased ilmingud.

- (18) Kuna meie põlvkonnale on juba väikesest peale sisendatud, et igal asjal on oma hind ja tasuta lõunaid pole olemas, on ka Eestis **väga palju ükskõikseid inimesi**. (175 072 Kõigel on hind, aga vähesel väärtus)

Näites (18) kirjutatakse oma põlvkonna nimel, aga sellegipoolest on tegemist subjektiivse tundepõhise argumentiga, sest väita, et *Eestis on väga palju ükskõikseid inimesi* on meelevaldne ja põhineb kirjutaja isiklikul hinnangul.

Üldistamisega on tegemist ka järgmises argumentatsioonis (19).

- (19) **Enamus inimesi järgib** nõutud kohustusi, aga on ka neid, keda ei huvita seadused ja kes seavad endale omad reeglid. Peaaegu iga päev võib lehest lugeda või uudistest näha, et taas on tabatud teatud arv kiiruse ületajaid või alkoholihoobes autojuhte. (166 035 Kirjutatud ja kirjutamata seadustest)

Kuigi näite (19) esimeses lauses väidetakse üldistatult, et *enamus inimesi järgib kohustusi*, siis lause teisest poolest võib järeldada, et nii see tegelikult pole. Õpilane on teinud üldistuse, mis sisuliselt on pigem lihtsustamine. Samuti on see väide kirjutaja subjektiivne otsustus.

Rohkesti edastatakse kirjandites ka hinnanguid, mis esindavad kirjutaja otsustusi selle üle, mis on hea, mis halb, mis on tähtis ja vajalik või mis seda ei ole. Sellistel juhtudel on tegemist modaalsuse ühe alaliigi – väärtushinnanguga. Väärtushinnang seisneb sündmuse positiivses või negatiivses väärtustamises. Väärtushinnangut väljendavad tavaliselt adjektiivid, aga ka nimisõnafraas, verbid või adverbid. (Vt EKG II: 190–191, Keevallik 2010) Kirjutaja esitab mingi asja kohta oma arvamus, hinnates, kui hea või halb miski on. Hinnangu andjast lähtudes on hinnangud peamiselt isiklikud, kuigi mõjutatud kultuurilisest ja sotsiaalsest taustast, järelikult põimuvad hindaja isiklik arvamus ning ühised normid ja väärtused. (Fairclough 2003: 172–173) Hinnang antakse tavaliselt kas hetkeolukorrale või minevikus toimunud sündmustele. Hinnangud näitavad, et kirjutaja ei edasta ainult oma teadmisi, vaid tal on kirjutatuga ka isiklik suhe. Kirjandites kasutatakse hinnangute andmiseks sageli väljendeid *on halb, on hea, on kahetsusväärne, pole kiita, on ohtlik, on taunitav, on mõistmatu*. Ka hinnangud skaalal *õnneks ja kahjuks* on tavalised. Suurem osakaal kirjandites on negatiivsetel hinnangutel.

- (20) Meil on palju õppida ajaloost, kuid olenemata lugematutest õppetundidest, ei **ole me kahjuks seda ikkagi teinud**. (605 072 “Lõbusalt saeb inimkond oksa, millel ta istub” (Mati Unt))
- (21) Haridus on kindlasti väga suur mõjutusvahend. Heade teadmistega inimesed võivad kergesti teelt kõrvale juhtida inimesi, kel puudub haridus. Nad on kergesti mõjutatavad ja **see on väga halb**. (298 048 Haridus – kas vahend või eesmärk?)

Enamasti vormistatakse hinnangud öeldistäitega, mille juures hinnatavat situatsiooni väljendab alusena toimiv kõrvallause (22). Näites (21) on öeldistäitele lisatud intensiivsussõna *väga*. Hinnangusõnad ja -väljendid on erineva intensiivsusega. Hinnanguid andvaid adjektiive on otstarbekas vaadata koos intensiivsussõnadega. Mati Erelt (1986: 73) jaotab adjektiividega tähistatud omaduste intensiivsuseastmete väljendamise kaheks põhitüübiks: relatiivseks ja absoluutseks gradatsiooniks. Relatiivse gradatsiooni korral hinnatakse objekti omaduse intensiivsuseastet mõne teise konkreetse objekti suhtes, absoluutse gradatsiooni puhul aga kogu klassi ulatuses, kuhu objekt kuulub. Hinnangu tugevdamiseks on uuritavates kirjandites kasutatud absoluutset superlatiivi (vt Erelt 1986:111–114): adjektiivi laiendatakse adverbiga nagu *väga* (21) või *äärmiselt* (24).

- (22) On olemas elementaarsed asjad, mida iga inimene vajab eluks. **On hea**, kui on olemas toit, elukoht, perekond, tervis jne. (465 028 Kõigel on hind, aga vähesel väärtus)
- (23) Kui tahetakse saada poliitikuks, siis peab olema haridus. Hariduseta kõrgpoliitik **oleks kohutav**. (738 022 Haridus – kas vahend või eesmärk?)
- (24) Paljud noored ei tunne tänapäeval oma kodumaa ajalugu, mis **on äärmiselt kahetsusväärne**. (605 079 Eesti mured on ka minu mured)

Palju viidatakse kirjandites tulevikule, mis kirjutaja arvates on võimalik ühel või teisel tingimusel. Kui arvamusi ja väiteid põhjendatakse kirjandites võimalikkusega, siis enamasti tahetakse näidata, mis juhtub siis, kui mingile kirjutaja esitatud probleemile ei pöörata tähelepanu või ei tehta midagi, et asju parandada. Situatsiooni ja selle tegelikkusele vastavuse hinnang seisneb sündmuse võimalikuks või mitte-võimalikuks pidamises. Seda saab väljendada nii leksikaalsete kui ka grammatiliste vahenditega (EKG II: 183). Võimalikkuse väljendamiseks kasutatakse kirjandites modaalverbe *võima*, *saama*, *pidama*, *tahtma*, aga ka tingivat kõneviisi.

Näites (25) loob interpersonaalse suhte lause algus (*ma ei tahaks*), tulevikuprognoos sisaldub kõrvallauses (25).

- (25) Ma ei tahaks, et **paarikümne aasta pärast hakkaks meie kultuur kaduma ja elu oleks nagu Soomes** – kirju teistest kultuuridest. Riik peaks juba praegu kõik tegema, et see nii ei läheks. (738 020 Haridus – kas vahend või eesmärk?)

Tingimuslausega põimlause (26) on kasutatud modaalverbi *võima* ja impersonaali. Hinnangut on tugevdatud superlatiivse adverbiga *väga kergelt*.

- (26) Harrastajast **võib** väga kergelt **saada** tippportlane, kui hakataks tõsisemalt tegelema selle spetsiaalse alaga (298045 “Meie suurim ja hiilgavaim meistritöö on õigesti elatud elu.” (Michel de Montaigne))

Näites (27) põimuvad mitmesugused modaalsuse väljendamise vahendid. Ene-sekindlat väidet on tugevdatud väljendiga *on selge*. Teises lauses on tingivasse kõneviisi pandud modaalverb *võima*. Tingiv kõneviis väljendab siin võimalikkust – kirjutaja tahab näidata, mis juhtub, kui riik tagaks tasuta lasteaiakohad, kuid kuna ta pole kindel, kas kõik ikka nii läheb, pehmendab ta võimalikkust tingiva kõneviisi abil. Näites kasutatakse tingivat kõneviisi tagajärgede väljatoomiseks tulevikus. Tuleviku ennustamine on endale teadja rolli võtmine. Kirjutaja teab, et kui riik teeks nii, siis suureneks kindlustunne.

- (27) On selge, et üks takistus laste saamiseks on raha. Riik **võiks ette võtta** ka järgmise sammu: tagada tasuta lasteaiakohad ja seeläbi ka suurem kindlustunne tulevikus. (756 061 Eesti mured on ka minu mured)

3.3. Muud retoorilised võtted

Lisaks fakti- ja tundepõhiste argumentide esitamisele oma kirjandites kasutavad õpilased lugeja aktiveerimiseks ja mõjutamiseks ka muid retoorilisi vahendeid. Üks selliseid on küsimuste esitamine, mis on kirjandites kõige tavapärasem sissejuhatavas tekstilõigus. Lisaks avalõigule leidub küsimusi, kuigi tunduvalt vähem, ka muudes tekstiosades. Küsimuste kasutamine on lugejat aktiveeriv võtte. See on viis esitada mõnd probleemi, kui kirjutaja eeldab, et lugeja hakkab tekstis esitatuga kaasa mõtlema, sellega polemiseerima. Kuna kirjalikus tekstis pole esitatud küsimustele võimalik vastust saada, siis enamasti pole sellistel küsilausest vormistatud tekstielementidel otsust küsimise funktsiooni. Sellised küsimused võivad väljendada hoopis ebakindlust, imestust või rõhutada isiklikku arvamust (Mäntynen 2003: 83). Küsilausest eriliik on retoorilised küsilausest, mis väljendavad esiletõstatuna väidet, mis on jaatuse-eituse poolest vastupidine väidetule. (EKG II: 174)

Siinsest käsitlusest jäetakse kõrvale kirjandite alguslõikude küsimused (kirjandite alustamisest vt Lepajõe 2005) ja vaadeldakse, milliseid küsimusi kasutatakse teksti muudes osades seoses teemaarendusega.

- (28) Kui riigis töötajaid vähemaks jääb, toob see kaasa uued probleemid. nende probleemidega tundub Reformierakonna lubadus viieteist aastaga viie jõukaima riigi hulka pürgida suure muinasjutuna. **Kes hakkab maksuma pensione, kui tööaliste osakaal rahvastikus pidevalt väheneb?** Kui maksumaksjaid on vähem, siis pole eriti tõenäoline, et alandatud maksudega meie riik rikkaks saaks. (197 093 Eesti mured on ka minu mured)

Näite (28) retooriline küsimus ei eelda vastust, vaid selle funktsiooniks on eeskätt probleemi tõstatamine. Kaudselt väljendatakse siin küsimusega hoopis kirjutaja kahtlust, et pensionimaksjaid tulevikus ei piisa. Kirjutaja küll täpselt ei ütle, mis ta asjast arvab, ta jätab järelduse tegemise lugejale.

(29) **Mis kasu on inimese elust, kui ta seda normaalselt elada ei saa?**

Võib-olla ma mõtleks teisiti, kui mul mõni füüsiline puue oleks, kuid praegu arvan küll, et ei taha kellelegi koormaks olla. (456 028 Kõigel on hind, aga vähesel väärtus)

Ka näites 29 on küsimus oma arvamuse väljendamise vorm. Siin on kirjutaja järeldus selgem: kui normaalselt elada ei saa, pole elul mõtet. Järgmise lausega tehakse mööndus (*võib-olla ma mõtleks teisiti*), selleks kasutatakse modaalsõna *võib-olla*, tingivat kõneviisi. Vastandava seosega (*kuid praegu ma arvan küll*) tuuakse oma arvamus möönduse taustal veelgi rõhutatumalt esile.

(30) Varsti oli kogunenud pronkssõduri juurde kaks vastasleeri – eestlased ja venelased, kes üksteist solvasid ja sõimasid. Meedia oli samuti kohal ja filmis ning tegi sellest suure loo ning nüüd on see Eestis üks suuremaid probleeme. Tekib küsimus, et **mis siis lõpuks saab, kas jäävad eestlased või venelased peale?** (166 033 Mida suudab avalik arvamus?)

Teist laadi küsimusega on tegemist näites (30). Küsimus on tulevikku suunatud – *mis siis lõpuks saab* – ja seda konkretiseeritakse alternatiivsete võimaluste sõnas-tamisega. Kirjutajal ei ole vastust. Sellise retoorilise võttega püütakse lugejat panna kaasa mõtlema, probleemi üle arutlema.

Kirjandites kasutatud retoorilisi küsimusi tõlgendades võib neid funktsionaal-sest aspektist seostada tundepõhiste argumentidega – enamasti sisaldub retoorilises küsimuses kirjutaja arvamus küsimuse taustal oleva probleemi kohta, aga küsilause vorm vähendab väite enesekindlust ja taandab kirjutaja teadja positsioonilt kahtleja positsioonile.

Üks lugeja mõjutamise ja võimalike seoste konstrueerimise viise on kasutada metafoore retoorilise võttena. Metafoor kui tähenduse ülekanne muudab teksti väljendusrikkamaks, eripärasemaks, meeldejäavamaks. See on viis võita lugeja tähelepanu. Lisaks sellele on metafoori funktsiooniks tekitada emotsioone, üllatust, seletada või rõhutada midagi, näitlikustada või üldistada. Metafoore kasutatakse väite ilmestamiseks. Analüüsitud riigikirjandites oli metafoore kasutatud vähe ja need vähesedki olid sageli laenatud kirjandi etteantud pealkirjast. Järgmine näi-telause on kirjandist pealkirjaga “Meie suurim ja hiilgavaim meistritöö on õigesti elatud elu” (Michel de Montaigne).

(31) Elu on suurim ja hiilgavaim **meistritöö**, kui me suudame ellu viia oma unistused. (641 012 “Meie suurim ja hiilgavaim meistritöö on õigesti elatud elu.” (Michel de Montaigne))

Õnnestunud metafoor võib luua üldistava võrdluseose ja tugevdada niiviisi kir-jutaja väidet.

(32) Alati ei ole **muru teisel pool rohelisem**. (507 034 “Meie suurim ja hiilgavaim meistritöö on õigesti elatud elu.” (Michel de Montaigne))

Näites (32) on metafoori kasutatud seoses noorte Eestist välismaale lahkumise teemaga rõhutamaks, et lahkujate ootused ei pruugi täituda, pole kindel, et elu on mujal parem. Kinnistunud väljendist – *taevas sinisem ja rohi rohelisem* – on õpilane teinud oma variandi (*muru rohelisem*). Väite kategoorilisust pehmen-dab selle piiramine (*alati ei ole*).

Metafoorid ei ole neutraalsed keeleväljendid. Kinnistunud metafooridega kaasneb sageli teatud stiilivärving, mis võib sisuliselt adekvaatse tähendusega metafoori konkreetseesse tekstiliiki sobimatuks muuta. Noored kirjutajad ei taju alati kujundliku väljendi stiilinüansse.

- (33) Noored lahkuvad välismaale **parematele jahimaadele** ning vähesed nendest siirduvad koju tagasi. (026 071 Kõigel on hind, aga vähesel väärtus)

Argikeelest laenatud metafoori (*parematele jahimaadele*) on kirjutaja tahtnud kasutada väite ilmestamiseks, kuid argikeele väljendi ja asjaliku arutleva teksti vahele tekib stiililine ebakõla.

Metafooride kasutamise nappusest võib järeldada, et kirjutajad ei valda kujundliku väljenduse võimalusi ja rikkusi või siis pole kujundlik keelekasutus nende meelest kirjandile kui asjalik-arutlevale tekstiliigile omane. Kirjandit peetakse pigem asjalikuks tekstiks, kus pole põhjust keele kujundlike võtetega liialdada. Vähesel määral metafoore muidugi leidub, aga nendegi kasutus pole igakord sobiv.

Suhtluseesmärgil ja lugejaga dialoogi konstrueerimiseks on kirjandites vahel harva kasutatud ka otseseid lugeja poole pöördumisi. Käske, palveid ja üleskutseid vormistatakse tavaliselt käskiva kõneviisi või jussivi abil.

- (34) **Saagem aru**, et ühiskond peab olema ise aktiivne, mõistmaks hukka halvad teod. (450 021 Paremasse homsesse viivad meid ...)

Näites (34) on üleskutsega hõlmatud nii kirjutaja kui lugeja. Otsese käsu andmine on tavaline suulises suhtlussituatsioonis, kui kuulajat püütakse õhutada midagi tegema. Tegevussituatsioonis mitteosalevale isikule, nagu see kirjalikus suhtluses tavaline, pole põhimõtteliselt võimalik otsust käsku anda. Seega on ka kirjanditekstis otseste käskude andmine põhjendamatu, ometi leidub üksikutes töedes selliseidki väljendeid (35)–(37).

- (35) **Vali** kleit, mis peab vastu su lõpetamise, olgugi, et ta ei ole nii uhke, kui sa seda soovisid. (456 026 Kõigel on hind, aga vähesel väärtus)
- (36) **Ära tee seda teistele, mida sa endale ei taha!** (507 034 “Meie suurim ja hiilgavaim meistritöö on õigesti elatud elu.” (Michel de Montaigne))
- (37) Niisiis, **kaalu** enne pikalt sellise tähtsa otsuse tegemist. (019 013 Kirjutatud ja kirjutamata seadustest)

4. Kokkuvõte

Riigikirjandite analüüsi põhjal võib tõdeda, et õpilaste argumenteerimisvõtted on suhteliselt piiratud. Sellisele tulemusele on jõudnud ka argumentide formaalloogilisi struktuure uurinud Merle Kaldjärv (2008). Argumentatsioonis kasutatakse nii fakti- kui ka tundepõhiseid argumente, kuid viimaste hulk ületab tunduvalt esimeste oma. Konkreetsete faktide esitamine oma väidete toetuseks pole kuigi sage, pigem toetatakse ka faktiargumente kasutades üldtuntud tõsiasjadele ja isiklikule kogemusele. Tugevamates kirjandites tuuakse teksti faktipõhiste argumentidena statistilisi andmeid või muid kontrollitavaid fakte, aga sagedamini toetatakse autoriteetidele.

Autoriteetideks on teadlased, kirjanikud, harvemini tuntud poliitikud – nendele viitamise näitab kirjutaja, et ta on vastavate teadusteooriate, kirjanike arvamuste, teoste või poliitiliste seisukohtadega tuttav.

Tundepõhine argumenteerimine on faktipõhisest sagedasem, see on üldse riigiüksamikirjandite soosituim argumenteerimisvõte. Kirjandites on valdav enesekeskne vaatepunkt. Autoriteedina esitatakse iseend ja oma subjektiivset arvamust, mis vormistatakse üldkehtiva tõena. Nii konstrueeritakse teksti keeleliste valikutega endale teadja roll, informeerides lugejat, kuidas asjad tegelikult on. Kirjutaja võib väite subjektiivsusele tekstis eksplitsiitselt viidata (*mina arvan, minu arvates*), aga sageli esitatakse enda nimel enesekindlaid tõdemusi, kasutades kindlas kõneviisis väitlauseid, viitamata allikatele või kasutamata väite kategoorilisust pehmendavaid modaalsõnu. Kirjanditest ilmneb, et diskursuse rollidest kirjutavad õpilased enamasti just teadja rolli, luues niiviisi vastuolu oma sotsiaalse rolli ja diskursuserolli vahele. Tundepõhiseid argumente täpsemalt liigitades võib nende hulgas eristada arvamusi, üldistusi, hinnanguid ja võimalikkusele viitavaid tulevikuennustusi.

Kirjanditest võib leida näiteid ka muude retooriliste võtete, nagu küsimuste, käskude, soovide, üleskutsete, metafooride kasutamise kohta. Viimaste osakaal on vägagi tagasihoidlik ja see on teatud mõttes ootuspärane, sest kirjanditelt ilmselt ei eeldata kujundlikku keelekasutust. Kirjandite hindamisjuhendiski on tüüpiliste lausestusvigade all toodud välja kujundlikkusega liialdamine. See tähendab, et metafoorset keelekasutust ei peeta sobivaks sellisesse tekstiliiki nagu kirjand. Argumenteerimist seevastu soositakse ja õpetatakse. Tekstiõpetuse õpikutes on esitatud palju mitmekesisemaid argumenteerimisvõtteid, kui kirjanditest tegelikult leida on. Vaatamata õpikumaterjalidele, mis argumenteerimise eri viise käsitlevad, pole õpilaste argumenteerimisoskus kiita. Sellele viitab hulk kirjandeid, mis koosnevad peamiselt põhjendamata väidetest. Ometi on argumenteerimisoskus vajalik mitte ainult kirjandi jaoks, vaid tulevase elu jaoks, sotsiaalses keskkonnas toimetulemiseks. Tõenäoliselt peaks argumenteeriva teksti ülesehitust ja kasutatavaid argumentatsioonitehnikaid ja muid retoorilisi võtteid õpetama koolis põhjalikumalt ühtpidi selleks, et õpilane argumenteerivat teksti teha oskaks, ja teisalt selleks, et ta sellise teksti kas või väliste tunnuste põhjal ära tunneks. Meie igapäevaelus kasutab argumenteerivat teksti ajakirjandus, see on ka mõjus retooriline võte reklaamis. Seega seondub argumentatsiooni tundmine argivajadustega, rääkimata keerukamate tekstidest eri ametites ja valdkondades, millega noorel inimesel tulevasel tööelul kokku puutuda tuleb.

Viidatud kirjandus

Aava, Katrin 2003a. Veenmiskunst. Õpik gümnaasiumile. Tallinn: Avita.

Aava, Katrin 2003b. Kõnekunst. Tallinn: Avita.

Dijk, Teun A. van 1972. Some Aspects of Text Grammars: A Study in Theoretical Linguistics and Poetics. The Hague: Mouton.

Dijk, Teun A. van 1980. Macrostructures: An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction and Cognition. New York: Erlbaum.

Ehala, Martin 2000. Kirjutamise kunst. Tekstiõpetuse õpik gümnaasiumile. Tallinn: Kün-nimees.

EKG II = Erelt, Mati; Kasik, Reet; Metslang, Helle; Rajandi, Henno; Ross, Kristiina; Saari, Henn; Tael, Kaja; Vare, Silvi 1993. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

- Erelt, Mati 1986. Eesti adjektiivisüntaks. Emakeele Seltsi toimetised, 19. Tallinn: Valgus.
- Fairclough, Norman 2003. *Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.
- Hage, Maaja 2000. *Tekstiõpetus. Aineraamat*. Tallinn: Koolibri.
- Halliday, Michael Alexander Kirkwood 1985. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- Hennoste, Märt 1995. *Tekstiõpetuse õpik*. Tallinn: Avita.
- Hoey, Michael 1983. *On the Surface of Discourse*. London: Allen & Unwin.
- Hoey, Michael 2001. *Textual Interaction. An Introduction to Written Discourse Analysis*. London: Routledge.
- Isaksson-Wikberg, Maria 1999. *Negotiated and Committed Argumentation a Cross-Cultural Study of American and Finland-Swedish Student Writing*. Åbo: Åbo akademis förlag.
- Jokinen, Arja 2002. *Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen*. – Arja Jokinen, Kirsi Juhila, Eero Suoninen (Toim.). *Diskurssianalyysi liikkeessä*. 2. painos. Tampere: Vastapaino, 126–159.
- Kakkuri-Knuutila, Marja-Liisa 1998. *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kaldjärv, Merle 2007. *Argumendi jõud. Õpik gümnaasiumile*. Tallinn: Koolibri.
- Kaldjärv, Merle 2008. *Probleemist lahenduseni riigieksamikirjandite näitel*. – *Haridus*, 11–12, 34–40.
- Kaldjärv, Merle 2010. *Riigieksamikirjandi kui argumenteeritud teksti kirjutamine*. – *Tekstid ja taustad VI. Tekstiuurimus ja kool. Emakeeleõpetuse Infokeskuse toimetised*, 5. Tallinn: Tallinna Ülikool, 69–94.
- Keevallik, Leelo 2010. *Hinnangu grammatikast*. – *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri*, 1–2, 147–161.
- Kasik, Reet 2007. *Sissejuhatus tekstiõpetusse*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Leiwo, Matti; Luukka, Minna-Riitta; Nikula, Tarja 1995. *Pragmatiikan ja retoriikan perusteita*. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto.
- Lepajõe, Kersti 2002. *Argumenteerimisoskusest eksamikirjandite põhjal*. – *Keel ja Kirjandus*, 4, 269–274.
- Lepajõe, Kersti 2005. *Riigikirjandite alustamise retoorilisi võtteid*. – Reet Kasik (Toim.). *Tekstid ja taustad IV. Tekstiliigivaatlusi*. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised, 29. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 53–67.
- Maanso, Viivi 2006. *Gümnaasiumi lõpukirjand: kas hea traditsioon või iganenud kontrollivorm?* – *Keel ja Kirjandus*, 3, 231–237.
- Mäntynen, Anne 2003. *Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia*, 926. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Perelman, Chaim; Olbrechts-Tyteca, Lucie 2000. *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Potter, Jonathan 1996. *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: Sage.
- Pääkkönen, Irmeli; Varis, Markku 2000. *Kriittinen lukutaito*. Helsinki: Finn Lectura OY.
- Siitonen, Arto; Halonen, Ilpo 1997. *Ajattelu ja argumentointi*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.

Kersti Lepajõe (Tartu Ülikool) on uurinud eelkõige kooliga seotud tekste.

Kersti.Lepajoe@ut.ee

ARGUMENTATION METHODS IN THE ESTONIAN HIGH SCHOOL MATRICULATION EXAMINATION ESSAYS

Kersti Lepajõe

University of Tartu

This article discusses the rhetoric in Estonian high school matriculation examination essays. The theoretical basis is the idea of text as a set of language use choices, each with their own aim and function. The linguistic choices depend on the communication situation and language use practices established in the culture. The high school matriculation examination essay is a text with a particular rhetorical structure and established ways of presenting and proving one's arguments. The article divides the rhetorical methods into two major groups: factual and feeling-related arguments. The essay writers use both types of arguments in their discussion, but the number of feeling-related arguments is considerably higher than that of factual arguments. A self-centered viewpoint is prevalent in the essays. The students present themselves and their subjective opinion as authoritative and formulate this as a generally accepted truth.

Keywords: systemic functional grammar, rhetoric, factual and feeling-related arguments, Estonian